UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA DUAL TA’LIM TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISH: XORIJIY INNOVATSIYALAR VA O‘ZBEK MODELI

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim fakulteti dotsenti,p.f.f.d. (PhD)
Achilova Mavluda Sa'dullayevna
e-mail: machilova027@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada uzluksiz ta’lim tizimida dual ta’lim modelini joriy etishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq qilingan. Maqolada Germaniya, Avstriya va Shveytsariya kabi xorijiy mamlakatlarning dual ta’lim tizimidagi innovatsion tajribalari tahlil etilib, ularning ijobiy jihatlari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda dual professional va oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning huquqiy-pedagogik poydevori hamda "O‘zbek modeli"ning o‘ziga xos xususiyatlari, yutuqlari va tizimni yanada takomillashtirishga doir strategik takliflar ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Abstract: This scientific article investigates the theoretical and practical foundations of implementing the dual education model within the continuous education system. The paper analyzes the innovative experiences of the dual education systems in foreign countries, such as Germany, Austria, and Switzerland, highlighting their positive aspects. Furthermore, it scientifically substantiates the legal-pedagogical foundation for developing the dual professional and higher education system in Uzbekistan, along with the distinct characteristics, achievements, and strategic proposals for the further improvement of the "Uzbek Model."

Kalit so`zlar: Dual ta’lim, uzluksiz ta’lim, xalqaro innovatsiyalar, O‘zbek modeli, integratsiya, korporativ hamkorlik, kadrlar raqobatbardoshligi, ishlab chiqarish amaliyoti.

Keywords: Dual education, continuous education, international innovations, Uzbek model, integration, corporate cooperation, competitiveness of personnel, industrial practice.

Zamonaviy globallashuv va mehnat bozori sharoitida iqtisodiyot tarmoqlarining real ehtiyojlariga mos, yuqori malakali va amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan kadrlar tayyorlash uzluksiz ta’lim tizimining bosh maqsadiga aylandi. An’anaviy ta’lim tizimidagi eng katta kamchiliklardan biri — bu nazariy bilimlarning amaliyotdan uzilib qolganligi hamda bitiruvchilarning ishlab chiqarish korxonalaridagi real texnologik jarayonlarga moslashishi uchun uzoq vaqt (adaptatsiya davri) talab etilishidir. Ushbu muammoning eng samarali va dunyo miqyosida tan olingan yechimi dual ta’lim texnologiyasidir.

Dual ta’lim (lotincha *dualis* — ikkiyoqlama) — bu ta’lim tizimining o‘quv muassasasi (nazariy qism) hamda ish beruvchi korxona (amaliy qism) o‘rtasidagi teng huquqli va uzviy korporativ hamkorligiga asoslangan modelidir. Mazkur tizimda talaba yoki o‘quvchi o‘z vaqtining 30-40 foizini o‘quv yurtida nazariy bilimlarni egallashga, qolgan 60-70 foizini esa bevosita bo‘lajak ish joyida, zamonaviy uskunalar bilan ishlash jarayonida amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga sarflaydi. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini tubdan isloh qilish davrida dual ta’limni joriy etish hamda xalqaro tajribalarni milliy mentalitet va iqtisodiyot talablariga moslashtirish yuqori pedagogik va ijtimoiy-iqtisodiy dolzarblikka ega.

1. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, kontent-analiz hamda modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Germaniya va Yevropaning ilg‘or dual ta’lim modellarining tarkibiy qismlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, shuningdek, Professional ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyalari bilan o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot obyekti sifatida uzluksiz ta’lim tizimidagi dual o‘qitish shaklining metodologik asoslari va uning kadrlar sifatiga ta’siri olindi.

2. DUAL TA’LIM TIZIMIDAGI XORIJIY INNOVATSIYALAR

Dunyoda dual ta’lim tizimining vatani va eng mukammal namunasi sifatida Germaniya Federativ Respublikasi (GFR) e’tirof etiladi. Nemischa dual tizim (*Duales System*) nafaqat ta’lim standarti, balki davlat, biznes va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy kelishuv poydevoridir.

2.1. Germaniya modeli va uning innovatsion tabiati

Germaniyada dual ta’limning muvaffaqiyati uchta asosiy ustunga tayanadi:

Qat’iy huquqiy baza: 1969-yilda qabul qilingan va keyinchalik modernizatsiya qilingan "Kasb-hunar ta’limi to‘g‘risida"gi qonun (*Berufsbildungsgesetz*) korxona va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni qonuniy tartibga soladi.

Savdo-sanoat palatalarining (DIHK) yetakchiligi: Germaniyada ta’lim dasturlarini tuzish, imtihonlarni tashkil etish va korxonalarga dual ta’lim berish huquqini (akkreditatsiya) berish mutlaqo davlat tasarrufida emas, balki mustaqil Savdo-sanoat palatalari zimmasidadir.

Moliyaviy ta’minot: Korxonalar o‘quvchiga mashg‘ulot o‘tagan davri uchun oylik maosh (stipendiya) to‘laydi va zamonaviy uskunalar bilan ta’minlaydi. Germaniya iqtisodiyoti dual tizimga yiliga milliardlab yevro investitsiya kiritadi, chunki bu tayyor va sifatli kadrni tashqaridan qidirgandan ko‘ra ancha arzonga tushadi.

Avstriya va Shveytsariya modellarida ham dual ta’lim o‘smirlarning qariyb 60-70 foizini qamrab olgan bo‘lib, bu mamlakatlarda yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik darajasi Yevropada eng past ko‘rsatkichni qayd etishiga asosiy sababchi hisoblanadi.

3. DUAL TA’LIM TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISHNING O‘ZBEK MODELI

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida, xususan, so‘nggi o‘n yillikda uzluksiz ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha o‘zining strategik modelini ishlab chiqdi. O‘zbekistonda dual ta’lim tizimini joriy etishning huquqiy asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi "Professional

ta’lim tizimida dual ta’lim shaklini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 163-sonli qarori xizmat qilmoqda.

3.1. O‘zbek modelining tarkibiy komponentlari

O‘zbekistondagi dual ta’lim tizimi milliy iqtisodiyotning o‘ziga xos jihatlari va yoshlar demografiyasini hisobga olgan holda bir nechta bosqich va o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Ta’lim darajalari integratsiyasi: O‘zbek modelida dual ta’lim faqatgina kasb-hunar maktablari yoki texnikumlar bilan cheklanib qolmay, oliy ta’lim tizimiga (universitetlarga) ham jadal joriy etilmoqda. Talabalar haftaning 2-3 kunini oliygohda auditoriyada, qolgan kunlarini esa hamkor korxonalarda (masalan, kimyo, to‘qimachilik, avtomobilsozlik klasterlarida) shartnoma asosida o‘tamoqdalar.
2. Uch tomonlama shartnoma tizimi: O‘zbek modelining o‘zagi uch tomonlama shartnoma (O‘quv yurti — Talaba — Korxona) ustiga qurilgan. Ushbu shartnomaga ko‘ra, korxona talabaga amaliyot davrida ish haqi to‘lash, uni xavfsiz mehnat sharoiti bilan ta’minlash va bitirgandan so‘ng doimiy ishga joylash majburiyatini oladi.
3. Davlat tomonidan rag‘batlantirish: Dual ta’lim tizimiga kiritilgan korxonalar uchun davlat tomonidan muayyan soliq imtiyozlari va subsidiyalar taqdim etish tizimi shakllantirilmoqda. Bu esa xususiy sektorni ta’lim tizimiga sarmoya kiritishga undovchi asosiy motivatsion drayverdir.

4. MAVJUD MUAMMOLAR VA STRATEGIK TAHLIL (SWOT-TAHLIL)

Dual ta’lim tizimini O‘zbekistonda to‘liq va muvaffaqiyatli joriy etish yo‘lida bir qator tizimli va metodologik muammolar ko‘zga tashlanadi. Milliy modelni yanada takomillashtirish uchun quyidagi SWOT-tahlil tizmiga tayaniladi:

Kuchli tomonlari (Strengths): Davlat darajasida kuchli siyosiy iroda va qonunchilik bazasining yaratilganligi; yosh va dinamik demografik resursning mavjudligi; yirik sanoat klasterlarining tashkil etilishi.

Zaif tomonlari (Weaknesses): Ko‘plab kichik va o‘rta biznes korxonalarida talabalarga ustozlik qiladigan malakali "ishlab chiqarish ta’limi ustalari" (mentorlar)ning yetishmasligi; ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasida logistika va o‘quv rejalarining nomuvofiqligi.

Imkoniyatlar (Opportunities): Xalqaro tashkilotlar (GIZ, YUNESKO, Jahon Banki) grantlarini jalb etish orqali professor-o‘qituvchilar malakasini xorijda oshirish; Germaniya tajribasidagi Savdo-sanoat palatalari rolini milliy tizimda keskin kuchaytirish.

Xavflar (Threats): Ayrim korxonalarning talabalarga faqatgina arzon ishchi kuchi sifatida qarashi va ularga real professional bilimlarni bermasligi; iqtisodiy inqirozlar davrida xususiy korxonalarning dual shartnomalarni to‘xtatish xavfi.

MUKAMMALLASHTIRISH BO‘YICHA PEDAGOGIK TAKLIFLAR

Uzluksiz ta’lim tizimida dual ta’lim texnologiyasining samaradorligini oshirish uchun quyidagi strategik choralarni amalga oshirish zarur deb hisoblanadi:

1. "Korporativ ustoz" (Mentoring) institutini rivojlantirish: Korxonalarda talabalarga biriktirilgan tajribali muhandis va mutaxassislarni pedagogik-psixologik

jihatdan tayyorlash bo‘yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etish va ularni moddiy rag‘batlantirish tizimini yo‘lga qo‘yish.

2. Kredit-modul tizimi bilan uyg‘unlashtirish: Oliy ta’lim muassasalarida ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) tizimi doirasida talabaning korxonada bajargan amaliy ishlari va loyihalarini muayyan o‘quv kreditlari sifatida avtomatlashtirilgan tarzda tan olish mexanizmini joriy etish.

3. Raqamli platformani yaratish: Ish beruvchilar va ta’lim muassasalari o‘rtasida real vaqt rejimida integratsiyani ta’minlovchi "Dual-Ta’lim.uz" yagona milliy platformasini ishga tushirish. Bu platformada korxonalar o‘z ehtiyojlarini, o‘quv yurtlari esa o‘z o‘quv dasturlarini joylashtirib boradilar.

4. Uzluksiz ta’lim tizimida dual ta’lim texnologiyasining joriy etilishi — respublikamiz iqtisodiyoti uchun intellektual va professional sakrash nuqtasi bo‘lishi mumkin. Xorijiy innovatsiyalar, xususan, Germaniyaning qat’iy va tartibli modeli shuni ko‘rsatadiki, ta’lim hech qachon korxonalardan alohida yashay olmaydi. O‘zbekiston o‘zining milliy modelini yaratishda huquqiy va institutsional bosqichlarni muvaffaqiyatli bosib o‘tmoqda. Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, xususiy sektor ishonchini qozonish va ta’lim dasturlarini mutaxassislik talablariga mos moslashtirish orqali "O‘zbek modeli" kelajakda Markaziy Osiyoda eng raqobatbardosh kadrlarni yetkazib beruvchi innovatsion tizimga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. *Professional ta’lim tizimida dual ta’lim shaklini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida* 163-son. 29.03.2021.
2. Mirziyoyev Sh. M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 b.
3. Euler D. *Germany's dual vocational training system: a model for other countries?* – Bertelsmann Stiftung, 2013. – 84 p.
4. Azizxodjayeva N. N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TGPU, 2016. – 200 b.
5. Brennen J., Teichler U. *The Future of Higher Education and the Future of Work*. – London: Macmillan, 2018. – 310 p.
6. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A. *Ta’limda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: "Iste'dod", 2015. – 180 b.
7. Savdo-sanoat palatasi ma'lumotlari. *Dual ta’lim tizimida tadbirkorlik subyektlarining ishtiroki masalalari*. Ilmiy-amaliy risola. – Toshkent, 2022. – 95 b.
8. Deissinger T. *The German dual system: remains of a gilded age or a model for the 21st century?* // International Journal of Training and Development. – 2019. – Vol. 23, Issue 4. – P. 280-295.
9. Xodjayev B. X. *Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti (Darslik)*. – Toshkent: "Sano-standart", 2017. – 416 b.

10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi to‘plami. *Uzluksiz ta’lim tizimi innovatsiyalari va dual o‘qitish istiqbollari*. Xalqaro konferensiya materiallari. – Toshkent, 2024. – 320 b.